

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A

610

UALIMU

Muda: Saa 3.

MAJIBU

Mwaka : 2019

MAELEKEZO.

1. Karatasi hii ina sehemu **A, B, C, D** and **E**.
2. Jibu maswali **yote** katika sehemu **A** na swali **moja (1)** kutoka kila sehemu **B, C, D** and **E**.
3. Sehemu **A** ina alama **arobaini (40)** na sehemu **B, C, D** na **E** zina alama **kumi na tano (15)** kila moja.
4. Vifaa vya mawasiliano na vitu vyote visivyoruhusiwa **havitakiwi** ndani ya chumba cha mtihani.
5. Andika **namba yako ya mtihani** katika kila ukurasa wa kijitabu chako cha kujibia.

maktaba.tetea.org

1. Fafanua hoja mbili zinazoonesha ufanano na utofauti kati ya saikolojia ya Elimu na matawi mengine ya saikolojia.

Saikolojia ya elimu inafanana na matawi mengine ya saikolojia kwa kuwa zote zinashughulikia uelewa wa tabia na mienendo ya binadamu. Kwa mfano, saikolojia ya jamii huchunguza jinsi watu wanavyoathiriana katika makundi, wakati saikolojia ya elimu huchunguza mwenendo wa mwanafunzi katika mazingira ya kujifunzia. Ufanano huu unaonesha kuwa zote zinahusiana moja kwa moja na namna mtu anavyofikiri, kutenda na kuishi katika mazingira anamoishi.

Tofauti ipo katika malengo na eneo la matumizi. Saikolojia ya elimu inalenga hasa kuelewa na kuboresha mchakato wa kujifunza na kufundisha shuleni, wakati matawi mengine kama saikolojia ya viwanda yanalenga zaidi kuongeza tija na ufanisi wa uzalishaji katika sehemu za kazi. Hii inaonesha kwamba kila tawi linahusiana na mazingira yake husika lakini lengo la jumla hubaki kuwa kuchunguza mwenendo wa binadamu.

2. Haiba ni jumla ya sifa alizonazo mtu fulani zinazomfanya akubalike na watu. Taja maeneo manne ambayo sifa hizo hujitokeza.

Haiba hujitokeza katika mawasiliano ya kila siku. Mtu mwenye haiba nzuri huweza kuongea na wengine kwa heshima, kutumia lugha fasaha na kusikiliza kwa makini. Hii humfanya awe mpendwa na kuaminika miongoni mwa jamii.

Haiba pia huonekana katika mshirikiano wa kijamii. Watu wenye haiba chanya huweza kuishi vizuri na kushirikiana na wengine bila ugomvi. Ushirikiano huu hujenga mshikamano na mshikikano wa kijamii. Sehemu nyingine ambapo haiba hujitokeza ni maadili ya kazi. Mtu mwenye haiba nzuri hufanya kazi zake kwa bidii, uadilifu na uwajibikaji. Kwa njia hii huaminiwa na wengine na kufanikisha majukumu yake. Mwonekano wa nje pia ni sehemu ya haiba. Mtu anayejali usafi, mavazi nadhifu na mtindo unaoendana na mazingira huonekana kuwa mwenye nidhamu na kuvutia mbele ya jamii.

3. (a) Eleza kwa kifupi maana ya Ujana (b) Eleza kwa kifupi tabia tatu zinazothibitisha uwepo wa vurugu za maono kwa kijana.

Ujana ni kipindi cha mpito katika maisha ya binadamu kinachoanzia wakati wa kubalehe hadi kufikia utu uzima. Ni hatua yenye changamoto nyingi kwa kuwa vijana hubadilika kimwili, kihisia, kiakili na kijamii. Katika kipindi hiki, kijana huanza kuunda utambulisho wake na kuamua mwelekeo wa maisha yake ya baadaye.

Moja ya tabia za vurugu za maono ni kubadilika kwa hisia mara kwa mara. Kijana anaweza kuwa mwenye furaha, kisha ghafla kuwa na hasira au huzuni, kutokana na mabadiliko ya homoni na shinikizo za kijamii. Tabia nyingine ni kujaribu mambo mapya bila kujali matokeo. Vijana mara nyingi huingia katika tabia

hatarishi kama vile matumizi ya vilevi au uvutaji sigara kwa sababu ya shauku ya kutafuta uzoefu mpya. Tabia ya tatu ni kuathiriwa kirahisi na makundi rika. Vijana huiga mienendo ya marafiki wao ili wapate kukubalika hata kama tabia hizo siyo nzuri kijamii.

4. (a) Nini maana ya kujifunza? (b) Kwa kutumia hoja tatu, eleza kwa kifupi umuhimu wa kujifunza.

Kujifunza ni mchakato wa kupata maarifa, ujuzi na mitazamo mipya kupitia uzoefu, usomaji, au mafunzo rasmi na yasiyo rasmi. Ni msingi wa ukuaji wa kiakili na kijamii kwa binadamu.

Umuhimu wake wa kwanza ni kuongeza maarifa. Kujifunza humwezesha mtu kufahamu mambo mapya ambayo humsaidia kushughulikia changamoto mbalimbali za maisha na kutatua matatizo kwa njia ya kisayansi na kitaalamu.

Pili, kujifunza huimarisha uwezo wa mtu kujitegemea. Kupitia elimu na mafunzo, mtu hupata ujuzi wa kazi na stadi za maisha zinazomwezesha kupata kipato na kuendesha maisha yake bila utegemezi.

Tatu, kujifunza huchochea maendeleo ya jamii. Jamii yenye watu waliopata elimu bora huendelea kwa haraka kwa kuwa maarifa na teknolojia mpya hutumika kuboresha maisha ya watu wote.

5. Eleza kwa kifupi hoja nne kuonesha umuhimu wa azimio la kazi.

Azimio la kazi humsaidia mwalimu kupanga somo kwa utaratibu mzuri. Mwalimu anapokuwa na azimio la kazi hujua ni mada ipi ya kufundisha, kwa muda gani, na mbinu gani atatumia. Hii hupunguza machafuko darasani.

Azimio la kazi husaidia kudhibiti muda wa ufundishaji. Kwa kuwa na mpangilio maalum wa mada na muda, mwalimu hutumia dakika kwa ufanisi na hupunguza upotevu wa muda.

Pia humsaidia mwalimu kuchagua mbinu bora za kufundisha. Kupitia azimio la kazi, mwalimu huandaa vifaa vinavyofaa, mfano michoro au vielelezo, hivyo kufanya somo kuwa hai na lenye uelewa wa haraka kwa wanafunzi.

Aidha, azimio la kazi ni nyenzo ya uwajibikaji. Wataalamu wa elimu au viongozi wa shule wanaweza kutumia azimio hilo kufuatilia kama mwalimu anafundisha kwa mujibu wa mpango na malengo yaliyowekwa.

6. Orodhesha mambo manne ya kuzingatia katika kuwapanga wanafunzi kwenye vikundi vya kujifunzia katika darasa lenye wanafunzi wengi.

Kipengele cha kwanza ni uwezo wa wanafunzi. Ni lazima kuhakikisha vikundi vinaundwa kwa kuchanganya wanafunzi wenye uwezo tofauti ili kusaidiana.

Kipengele cha pili ni jinsia. Vikundi vinapaswa kuwa na uwiano kati ya wavulana na wasichana ili kuondoa ubaguzi na kuimarisha mshirikiano.

Kipengele cha tatu ni rasilimali zilizopo. Idadi ya vifaa vya kujifunzia kama vitabu, maabara au vifaa vya michezo inaathiri moja kwa moja ukubwa wa vikundi na namna vitakavyofanya kazi.

Kipengele cha nne ni aina ya somo. Masomo yenye mazoezi ya vitendo mara nyingi huhitaji vikundi vidogo ili kila mwanafunzi apate nafasi ya kushiriki, tofauti na masomo ya nadharia.

7. Kwa kutumia mifano, fafania aina nne za maswali yanayohitaji majibu mafupi.

Aina ya kwanza ni maswali ya kweli au uongo. Maswali haya humlazimisha mwanafunzi kujibu moja kwa moja kama kauli fulani ni sahihi au la. Mfano ni “Afrika ni bara kubwa zaidi duniani, kweli au uongo?”

Aina ya pili ni maswali ya kuchagua majibu. Haya hupewa majibu kadhaa na mwanafunzi huchagua jibu sahihi. Mfano ni “Ni ipi mji mkuu wa Tanzania? (a) Dodoma (b) Dar es Salaam (c) Mwanza (d) Mbeya.”

Aina ya tatu ni maswali ya kujaza nafasi wazi. Mwanafunzi hutakiwa kukamilisha sentensi kwa neno sahihi. Mfano ni “Rais wa kwanza wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania alikuwa _____.”

Aina ya nne ni maswali ya kulinganisha. Mwanafunzi huchanganya au kulinganisha vipengele viwili.

Mfano ni “Linganisheni kati ya Ziwa Victoria na Ziwa Tanganyika kwa urefu na kina.”

8. (a) Fasili neno "dodoso" kama linavyotumika katika utafiti. (b) Bainisha hatua tatu za mwanzo zinazopaswa kufuatwa wakati wa utayarishaji wa dodoso.

Dodoso ni orodha ya maswali iliyoandaliwa kwa mpangilio maalum kwa ajili ya kukusanya taarifa kutoka kwa watu husika ili kusaidia katika utafiti wa kisayansi au kijamii. Ni nyenzo muhimu kwa kupata takwimu au maoni ya watu wengi kwa muda mfupi.

Hatua ya kwanza ya kuandaa dodoso ni kubaini malengo ya utafiti. Bila kuelewa kile kinachotafutwa, dodoso linaweza kuwa na maswali yasiyo na maana au yasiyolenga hoja kuu.

Hatua ya pili ni kuandaa maswali kwa lugha rahisi na wazi. Maswali magumu au yenye utata huweza kuwakatisha tamaa walengwa na kuathiri ubora wa majibu.

Hatua ya tatu ni kupanga maswali kwa mpangilio unaoeleweka. Ni vyema kuanzia na maswali rahisi ili kumsaidia mjibuji kupata ujasiri, kisha kuendelea na maswali ya kina zaidi.

9. Eleza kwa kifupi maana ya vifaa vifuatavyo vya mtaala: (a) Media elekezi (b) Kiongozi cha mwalimu (c) Muhtasari wa somo (d) Kitabu cha ziada.

Media elekezi ni vifaa vya kufundishia vinavyotumika kuelekeza na kusaidia wanafunzi kuelewa dhana kwa urahisi, kama vile ramani, michoro, au vielelezo.

Kiongozi cha mwalimu ni kitabu kinachoandikwa kwa ajili ya kumpa mwalimu mwongozo wa namna bora ya kufundisha. Kinaeleza malengo ya somo, mbinu zinazopendekezwa na namna ya kutathmini uelewa wa wanafunzi.

Muhtasari wa somo ni nyaraka rasmi kutoka mamlaka ya elimu inayobainisha malengo ya ufundishaji,

mada za kufundishwa na muda unaotakiwa. Ni chombo cha msingi cha kuhakikisha mwalimu anafuata mwongozo wa kitaifa.

Kitabu cha ziada ni nyenzo inayotumika kuongeza maarifa ya mwanafunzi. Hutumika kuendeleza na kuimarisha elimu iliyopatikana kupitia kitabu cha kiada kwa kutoa mifano ya ziada na maelezo ya kina.

10. Eleza kwa kifupi mambo manne yanayoweza kuwa ni viashiria vya mtu aliyeelimika.

Mtu aliyeelimika hujulikana kwa kuishi kwa kufuata maadili mema. Huheshimu wengine, huonyesha uadilifu katika maamuzi yake na hutenda haki kwa wengine bila ubaguzi.

Ana uwezo wa kutumia maarifa yake kutatua matatizo ya kijamii na kiuchumi. Kwa mfano, anaweza kutumia stadi za uhandisi au kilimo kusaidia jamii kupata maendeleo.

Mtu aliyeelimika huchangia katika maendeleo ya jamii kwa kutoa mawazo na vitendo vyenye manufaa. Anaweza kushiriki katika shughuli za kijamii, kutoa ushauri na kushirikiana na viongozi katika kuendeleza miradi ya maendeleo.

Kipengele kingine ni uwezo wa kuwasiliana vizuri. Mtu aliyeelimika hutumia lugha kwa ufasaha, hujenga hoja zake kwa mantiki na kuwasilisha mawazo yake kwa njia ya kueleweka.

11. Changanua sifa kuu sita anazopaswa kuwa nazo mwalimu wa unasihi katika shule za msingi.

Mwalimu wa unasihi anatakiwa awe na uadilifu wa hali ya juu. Uadilifu unamwezesha kushughulikia changamoto za wanafunzi kwa haki, bila upendeleo, na kumjenga kama mfano wa kuigwa katika maadili. Anapaswa kuwa na uvumilivu mkubwa. Shughuli za unasihi mara nyingi huhusisha kushughulika na wanafunzi wenye matatizo ya kisaikolojia au kihisia, hivyo uvumilivu humsaidia kusikiliza kwa makini na kuwasaidia kutafuta suluhisho bila kukata tamaa.

Aidha, anatakiwa kuwa na ujuzi mpana wa kisaikolojia. Maarifa haya humsaidia kumwelewa mwanafunzi kwa undani, kutambua asili ya tatizo lake na kutoa ushauri wa kitaalamu unaofaa.

Sifa nyingine ni usiri. Wanafunzi mara nyingi hufungua mioyo yao kwa mwalimu wa unasihi, hivyo lazima aweke siri ili kuaminika na kuepuka kuharibu uhusiano.

Mwalimu wa unasihi anatakiwa kuwa na uwezo mzuri wa mawasiliano. Uwezo huu humsaidia kueleza mawazo yake kwa uwazi na pia kuwasikiliza wanafunzi ili kutambua matatizo yao kwa usahihi.

Mwisho, anatakiwa kuwa na huruma na upendo kwa wanafunzi. Huruma humsaidia kujali ustawi wa mwanafunzi na kumpa msaada unaostahili bila kumsukumia hukumu.

12. Kwa kutumia mifano, chambua sababu zinazoweza kuathiri uwezo wa mtoto katika kujifunza.

Sababu ya kwanza ni mazingira ya kifamilia. Mtoto anayekulia katika familia yenye upendo na msaada wa kielimu huwa na motisha ya kujifunza, wakati yule wa familia yenye ugomvi au umasikini mkubwa anaweza kushindwa kufikia uwezo wake wa kielimu.

Sababu ya pili ni hali ya kiafya. Mtoto mwenye maradhi ya mara kwa mara, kama vile matatizo ya kusikia au kuona, anaweza kushindwa kushiriki ipasavyo katika masomo. Mfano, mtoto mwenye matatizo ya kusikia anaweza kushindwa kufuatilia maelekezo ya mwalimu.

Sababu nyingine ni mazingira ya shule. Shule yenye walimu wachache, vitabu vichache na miundombinu duni inaweza kushusha ubora wa elimu na kumzuia mtoto kujifunza vizuri.

Aidha, rika na marafiki huathiri sana uwezo wa kujifunza. Mtoto anayekuwa karibu na rafiki wachapa kazi ana uwezekano mkubwa wa kuiga na kusoma kwa bidii kuliko yule anayekaa na wavivu wa masomo.

Vilevile, kiwango cha lishe huathiri kujifunza. Mtoto anayekosa chakula bora na cha kutosha hupungua nguvu, umakini na kumbukumbu, jambo linalopunguza uwezo wake wa kielimu.

13. Bainisha faida tatu na hasara tatu za kutumia njia ya "ziara ya kimasomo" katika ufundishaji na ujifunzaji darasani.

Faida ya kwanza ya ziara ya kimasomo ni kuwapa wanafunzi uzoefu wa moja kwa moja. Ziara huwezesha wanafunzi kuona na kushuhudia mambo halisi ambayo yangeweza kufundishwa darasani kwa nadharia pekee.

Faida ya pili ni kuongeza hamasa ya kujifunza. Wanafunzi hupata ari na shauku ya kushiriki zaidi wanapooona masuala kwa macho yao badala ya kusoma tu vitabuni.

Faida ya tatu ni kuimarisha uhusiano wa kijamii. Ziara hujenga mshirikiano, mshikikano na mshikamano kati ya wanafunzi wanaposhirikiana katika shughuli nje ya darasa.

Hasara ya kwanza ya ziara ni gharama kubwa. Mara nyingi ziara huhitaji fedha za usafiri, malazi au kiingilio, jambo linaloweza kuifanya shule kushindwa kugharamia.

Hasara nyingine ni upotevu wa muda. Ziara zinapochukua muda mrefu, zinaweza kupunguza muda wa kufundisha masomo mengine darasani.

Hasara ya mwisho ni changamoto za kiusalama. Wanafunzi wanapokuwa mbali na shule hukabiliwa na hatari za ajali au kuumia, hivyo mwalimu anapaswa kuwa makini zaidi.

14. Eleza vidokezo sita muhimu vya kuzingatia katika kulimudu darasa wakati wa kufundisha na kujifunza.

Kwanza, mwalimu anatakiwa awe na maandalizi mazuri ya somo. Maandalizi humsaidia kuendesha somo kwa mpangilio mzuri na kupunguza vurugu darasani.

Pili, mwalimu anapaswa kutumia mbinu shirikishi za ufundishaji. Wanafunzi wanaposhiriki kikamilifu hupunguza kuchoka na kuboreka katika nidhamu.

Tatu, mwalimu lazima awe na uthabiti wa nidhamu. Wanafunzi wanapojua kuwa mwalimu anasimamia nidhamu kwa haki na bila upendeleo, huwa na nidhamu bora.

Nne, mwalimu anapaswa kutumia muda ipasavyo. Kusimamia muda humsaidia kumaliza somo ndani ya ratiba na kuzuia wanafunzi kupoteza umakini.

Tano, mwalimu anatakiwa awe mfano wa kuigwa. Nidhamu na mwenendo wa mwalimu huigwa na wanafunzi, hivyo akionyesha usahihi, wanafunzi watamfuata.

Sita, mwalimu anapaswa kutambua tofauti za wanafunzi. Kila mwanafunzi ni wa kipekee, hivyo mwalimu anatakiwa kuwashirikisha wote kulingana na uwezo wao.

15. Fafanua aina nne za tathmini kisha toa matumizi mawili ya kila tathmini.

Tathmini ya awali hufanywa kabla ya kufundisha ili kubaini maarifa ya awali ya wanafunzi. Matumizi yake ni kumsaidia mwalimu kupanga mbinu bora za kufundisha na kutambua mapengo ya uelewa.

Tathmini ya endelevu hufanywa wakati somo linaendelea. Matumizi yake ni kutambua maendeleo ya wanafunzi na kurekebisha mbinu za kufundisha ili kuongeza ufanisi.

Tathmini ya jumla hufanywa mwishoni mwa mada, muhula au mwaka. Matumizi yake ni kupima kiwango cha uelewa wa jumla na kutoa alama rasmi za mwanafunzi.

Tathmini shirikishi humshirikisha mwanafunzi katika kujipima au kupimwa na wenzake. Matumizi yake ni kuongeza uwajibikaji wa mwanafunzi na kumpa nafasi ya kujitathmini mwenyewe.

16. Chunguza alama za wanafunzi walizopata katika mtihani wa Hisabati kisha jibu maswali yanayofuata. (a) Kokotoa: (i) Wastani (ii) Variansi (iii) Achano sanifu (b) Rekebisha alama walizopata watahiniwa A na H kwa kutumia kigezo cha "T" (c) Eleza kwa kifupi sababu ya kurekebisha alama za wanafunzi. (d) Toa tafsiri ya achano sanifu ulilopata katika mchakato wa kurekebisha alama za wanafunzi A na H hapo juu.

Wastani hupatikana kwa kujumlisha alama zote kisha kugawanya kwa idadi ya wanafunzi. Matokeo ya wastani hutoa picha ya jumla ya ufanisi wa wanafunzi wote.

Variansi ni kipimo kinachoonyesha kiwango cha tofauti kati ya kila alama na wastani. Inasaidia kufahamu kama alama zimekaribiana au zimeenea sana.

Achano sanifu ni mzizi wa pili wa variansi na hutoa picha ya kawaida ya umbali wa kila alama kutoka wastani. Kadiri achano sanifu inavyokuwa kubwa, ndivyo utofauti wa alama unavyoongezeka.

Kurekebisha alama kwa kutumia kigezo cha "T" husaidia kulinganisha alama za wanafunzi katika kiwango kinachofanana. Hii huondoa upendeleo na huleta usawa katika tathmini.

Sababu kuu ya kurekebisha alama ni kuhakikisha usawa na haki kwa wanafunzi wote kwa kuzingatia ugumu wa mtihani au tofauti za mazingira ya kusomea.

Tafsiri ya achano sanifu ni kipimo cha kuonesha utofauti wa alama za wanafunzi. Achano dogo huashiria kuwa wanafunzi wengi wako karibu kwa uelewa, na achano kubwa huonesha utofauti mkubwa wa uwezo.

17. Eleza kwa kina changamoto sita zinazochangia kushindwa kuanzishwa kwa wingi madarasa ya elimu jumuishi katika shule za msingi Tanzania.

Changamoto ya kwanza ni ukosefu wa walimu waliobobea katika elimu maalum. Hii hufanya wanafunzi wenye mahitaji maalum kutoshughulikiwa ipasavyo katika madarasa ya kawaida.

Changamoto ya pili ni uhaba wa vifaa maalum vya kufundishia na kujifunzia. Vifaa kama maandishi ya nukta nundu na mashine za kusomea maandiko havipatikani kwa wingi, jambo linalozuia ujumuishaji.

Changamoto nyingine ni mitazamo hasi ya jamii. Wanafunzi wenye ulemavu mara nyingi hukumbana na unyanyapaa kutoka kwa wenzao au hata walimu, hali inayozuia ujumuishaji wao.

Changamoto ya nne ni miundombinu duni ya shule. Shule nyingi hazina miundombinu rafiki kwa walemavu kama njia za magurudumu au vyoo maalum, jambo linalowafanya wakose fursa sawa.

Changamoto ya tano ni ukosefu wa fedha za kugharamia programu za elimu jumuishi. Serikali na shule zinapokosa bajeti ya kutosha, hushindwa kuendeleza madarasa ya aina hii.

Mwisho, sera na utekelezaji duni ni changamoto kubwa. Ingawa sera nyingi zinatamka umuhimu wa elimu jumuishi, utekelezaji wake katika ngazi ya shule umekuwa dhaifu.

18. Kwa kutumia mifano, jenga hoja kufafanua mambo matatu yanayoweza kumotisha na mambo matatu yanayoweza kumkatisha tamaa mwanafunzi mtu mzima katika mchakato wa ufundishaji na ujifunzaji.

Mambo yanayoweza kumotisha ni pamoja na kupata ajira bora baada ya elimu. Mfano, mtu mzima anayejiendeleza kimasomo anaweza kupata kazi yenye mshahara mzuri na heshima kubwa.

Motisha nyingine ni kuridhika binafsi. Elimu humsaidia mtu kujisikia anajitosheleza na kutimiza malengo yake ya maisha, hivyo kuendelea kusoma kwa bidii.

Aidha, kuungwa mkono na familia au jamii ni motisha kubwa. Mtu mzima anayepata msaada wa kifedha na kimaadili kutoka kwa familia yake ana ari ya kuendelea na masomo.

Mambo yanayoweza kumkatisha tamaa ni changamoto za kifedha. Ada kubwa na gharama za vitabu vinaweza kumzuia mtu mzima kuendelea kusoma.

Pili, majukumu ya kifamilia na kazi huathiri. Mtu mzima mwenye familia na ajira anaweza kushindwa kusawazisha masomo na majukumu ya kila siku.

Mwisho, mazingira ya masomo yasiyo rafiki kama vile walimu wasiojali au miundombinu duni yanaweza kumkatisha tamaa mwanafunzi mtu mzima kuendelea na masomo.